

Отримано: 02 січня 2019 р.

Прорецензовано: 12 січня 2019 р.

Прийнято до друку: 24 січня 2019 р.

e-mail: i.karpenko@finance.sumdu.edu.ua

y.gumenna@finance.sumdu.edu.ua

DOI: 10.25264/2311-5149-2019-12(40)-146-150

Тютюник І. В., Гуменна Ю. Г. Управління податковими розривами як перспективний напрям детінізації економіки. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»* : науковий журнал. Острог : Вид-во НаУОА, березень 2019. № 12(40). С. 146–150.

УДК 336.025:338.242

JEL-класифікація: G17, H30, K22

Тютюник Інна Володимирівна,*кандидат економічних наук, доцент, докторант, старший викладач кафедри фінансів і підприємництва
Сумського державного університету***Гуменна Юлія Григорівна,***кандидат економічних наук, старший викладач кафедри фінансів і підприємництва
Сумського державного університету***УПРАВЛІННЯ ПОДАТКОВИМИ РОЗРИВАМИ
ЯК ПЕРСПЕКТИВНИЙ НАПРЯМ ДЕТІНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ**

У статті досліджено поняття та економічну сутність виникнення податкових розривів в економіці. Проведено порівняльний аналіз ефективності процесу нарахування та стягнення ПДВ. Визначено найбільш поширені способи незаконного виведення капіталу економічними суб'єктами. Досліджено наявні методи оцінки податкових розривів, визначено їх переваги та недоліки. Обґрунтовано доцільність управління податковими розривами як одним із найбільш перспективних напрямів детінізації економіки у світі.

Ключові слова: тінізація економіки, міжнародний досвід, легалізація доходів, наднаціональна система фінансового моніторингу, міжнародні організації.

Тютюник Інна Владимировна,*кандидат экономических наук, доцент, докторант, старший преподаватель кафедры финансов
и предпринимательства Сумского государственного университета***Гуменная Юлия Григорьевна,***кандидат экономических наук, старший преподаватель кафедры финансов
и предпринимательства Сумского государственного университета***УПРАВЛЕНИЕ НАЛОГОВЫМИ РАЗРЫВАМИ
В КАЧЕСТВЕ ПЕРСПЕКТИВНОГО НАПРАВЛЕНИЯ ДЕТЕНИЗАЦИИ ЭКОНОМИКИ**

В статье исследовано понятие и экономическую сущность возникновения налоговых разрывов в экономике. Проведен сравнительный анализ эффективности процесса начисления и взимания НДС. Определены наиболее распространенные способы незаконного вывода капитала экономическими субъектами. Исследованы существующие методы оценки налоговых разрывов, определены их преимущества и недостатки. Обоснована целесообразность управления налоговыми разрывами как одного из наиболее перспективных направлений детенизации экономики в мире.

Ключевые слова: тенизация экономики, международный опыт, легализация доходов, наднациональная система финансового мониторинга, международные организации.

Inna Tiutiunyk,*PhD in Economics, Associate Professor, Doctoral student,
Senior Lecturer of the Department of Finance and Entrepreneurship, Sumy State University***Yulia Humenna,***PhD in Economics, Senior Lecturer of the Department of Finance and Entrepreneurship, Sumy State University***MANAGEMENT OF TAX GAP AS A PERSPECTIVE DIRECTION
OF DESHADOWING OF ECONOMY**

Current trends in the socio-economic development of the economy indicate the need to find new mechanisms for increasing revenue in the state budget, including by minimizing illegal financial flows. The article is devoted to the concept and economic essence of the emergence of tax gaps in the economy. The main directions of its influence on the level of financial and economic development of the country are investigated. On the basis of a comparative analysis of the efficiency of the process of charging and collecting VAT and the level of shadowing of the economy, the existence of an inverse relationship between the analyzed indicators has been proved. The most widespread methods of illegal withdrawal of capital by econom-

ic entities are determined. Existing methods for assessing tax gaps – the top-down approach and the bottom-up approach are outlined, their advantages and disadvantages are identified. The main disadvantage of these methods include: a general assessment of tax gaps and the lack of detailed information on sectors or economic entities that cause them the emergence of a “top-down” method, and a significant amount of detail and time consuming time for the bottom-up method. The expediency of management of tax gaps as one of the most key directions of deshadowing economy in the world is substantiated. The most priority directions of management of tax gaps are determined – optimization of tax burden, elimination of legislative collisions, improvement of foreign economic policy, improvement of the system of cashless settlements and strengthening of control over movement of funds.

Key words: shadow economy, international experience, legalization of incomes, supranational system of financial monitoring, international organizations.

Постановка проблеми. Сучасні тенденції розвитку економіки в глобальному та національному вимірах базуються на процесах широкомасштабної трансформації механізмів руху капіталу, що змінюють структуру та способи розміщення фінансових активів і створюють потребу в пошуку нових каналів їх залучення.

У сучасних умовах трансформаційних і глобалізаційних змін однією з найбільш актуальних та гострих світових проблем є тінізація доходів із подальшою їх легалізацією. За даними Державної фіскальної служби, щорічний обсяг тіншового сектора економіки України дорівнює 350 млрд. грн., з яких 48,5% – операції у вигляді тіншової зарплати, 28,5% – операції з конвертації валюти або її розміщення на рахунки в іноземних банках, 10% – неофіційні розрахунки, 13% – розрахунки за основні засоби, послуги тіншового сектора [4].

Наявність значного обсягу тіншових потоків в економіці переважної більшості країн світу зумовила значну актуалізацію пошуку ефективних механізмів протидії їм. На сьогодні, уряд України розробляє низку заходів, спрямованих на мінімізацію негативного впливу таких чинників, як корупція, бездіяльність або корупційна діяльність органів судової влади, недостатній захист майнових і немайнових прав громадян, мінливість законодавства. За останній рік органи Державної аудиторської служби провели близько 2 тис. заходів державного фінансового контролю. Виявили фінансових порушень під час використання бюджетних ресурсів, що призвели до втрат майже на 916,6 млн. грн., з яких 54,5 % – кошти державного бюджету [3].

Однак, незважаючи на це, обсяги незаконного виведення коштів щороку зростають, а величина недоотриманих податкових надходжень до бюджету має загрозливий характер.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогодні існує значне різноманіття методів оцінки соціально-економічного розвитку країни – статистичних, порівняльних, регресійних, кореляційних тощо. Їх вибір залежить від особливостей розвитку країни, глибини аналізу ключових драйверів впливу на показники її розвитку, рівня дослідженості тіншового складника економічної стабільності.

Однак, як правило, в основі цих методів лежить оцінка показників легального сектора економіки, тоді як статистичні дані засвідчують про наявність значної частки тіншових операцій у світі та відповідно дозволяють зробити висновок про неповну відповідність дійсності отриманих результатів.

Питання економічної сутності та особливостей реалізації процесів тінізації доходів відображено в наукових працях багатьох вітчизняних і закордонних учених.

Приміром, міжнародні інструменти протидії тіншовому виведенню коштів досліджували С. Онищенко, І. Лапінський, О. Алімова, В. Попова, А. Пономаренко, О. Дяченко, Ф. Шнайдер, Г. Енсте, Д. Бхаттачар'я, Н. Лайоза та ін.

Аналізу наявних процесів адміністрування податків, дослідженню рівня ефективності податкового регулювання присвячено праці таких учених, як В. Андрущенко, К. Брауер, В. Вишневський, І. Луніна, П. Мікеладзе, Е. Селігман, та інших. Питання оцінки рівня податкових розривів висвітлено в роботах А. М. Вдовиченко, А. І. Зубрицького, О. В. Мірошніченко.

Загалом, не применшуючи важливості наявного наукового доробку в цьому питанні, варто зазначити про потребу більш системного та ґрунтовного дослідження методів та інструментів управління податковими розривами в економіці, щоб визначити найбільш ефективні й адаптовані до умов економічного розвитку України.

Мета і завдання дослідження. Мета дослідження – проаналізувати економічну сутність і роль податкових розривів в економіці, обґрунтувати їх взаємозв'язок із рівнем тінізації економіки, проаналізувати основні методи ідентифікації рівня податкових розривів, що крізь призму ідентифікації їх основних переваг і недоліків дозволить визначити найбільш перспективні вектори трансформації наявної системи податкового регулювання економіки України в цьому напрямі.

Виклад основного матеріалу. Одними з найбільш вагомих чинників виникнення податкових розривів в економіці на сьогодні, слугують операції з ухилення від сплати податків, пов'язані з: заниженням

величини оподаткованого доходу (операцій) або незаконним відшкодуванням ПДВ, реалізацією нелегальних операцій із подальшим приховуванням отриманого доходу.

Побудова ефективної та справедливої системи оподаткування – одна з найбільш суперечливих і неоднозначних проблем сучасної фінансової політики. З одного боку, її існування обумовлене наявністю значного обсягу дефіциту бюджету та значним обсягом недоотриманих податкових надходжень у переважній більшості країн із перехідною економікою, з іншого – ефективна податкова система – запорука забезпечення рівних умов життя суспільства та запобігання шахрайству в фінансовому секторі економіки.

Наявність податкових розривів свідчить про порушення основних принципів побудови податкової системи: адекватності податкового навантаження та справедливості в оподаткуванні. *Горизонтальна справедливість* вимагає, щоб платники податків, які мають однакові доходи, або інші об'єкти оподаткування сплачували до бюджету однакові за розміром суми податків (тобто цей принцип ураховує платоспроможність платників податків і забезпечує розподіл податкового тягаря відповідно до спроможності суб'єктів сплачувати податки), тоді як *вертикальна справедливість* пропонує платникам податків, які мають більшу фінансову спроможність, платити податки, відповідно до їхньої платоспроможності. Порушення податкового законодавства підриває принципи рівності оподаткування та призводить до несправедливості для тих, хто платить податки, тому що їм доведеться платити більше, оскільки інші не платять свою справедливую частку [2].

На сьогодні за оцінками експертів податкові розриви як індикатор утрат бюджету завдають суттєвого збитку економічній системі країни. За цих умов розуміння масштабів і структури втрат доходів може бути запорукою вирішення проблеми недоотримання податкових зобов'язань та запобігання їх виникненню. Загалом, недоотримання бюджетом податкових надходжень може мати різні причини. З погляду поведінки платника податків це може стосуватися навмисних його дій, таких як податкове шахрайство, ухилення від сплати податків та агресивне податкове планування, однак утрата доходів також може бути спричинена недоглядом і неплатоспроможністю. Хоча ці явища представляють серйозну проблему для суспільства, оскільки обмежують спроможність урядів провадити свою фіскальну і економічну політику, вони також підривають основні принципи оподаткування.

Повна та ґрунтовна оцінка податкових розривів сприятиме розумінню масштабів утрат від недоотримання податкових платежів і слугуватиме підґрунтям для визначення першочергових заходів з удосконалення системи адміністрування податків.

Органи державної влади іноземних країн і міжнародні організації розробили різноманітні підходи до оцінки податкових розривів в економіці, які загалом можна розподілити на дві основні групи: підходи, базовані на макроекономічних агрегатах, та оцінка на основі мікроекономічних даних. Перша група підходів менш інформативно щодо причин утрат доходів, тоді як останні вважають менш обґрунтованими.

ОЕСР розробила коефіцієнт дохідності ПДВ (VRR), який є показником, що відображає ефект утрат доходів унаслідок звільнення від оподаткування та зменшення ставок податку, шахрайства, ухилення від сплати податків – розривом політики (рис. 1). Теоретично VRR вимірює різницю між фактичним обсягом надходжень ПДВ та тим, що можна було б отримати за умови застосування базової ставки до всіх без винятку платників податків і баз оподаткування.

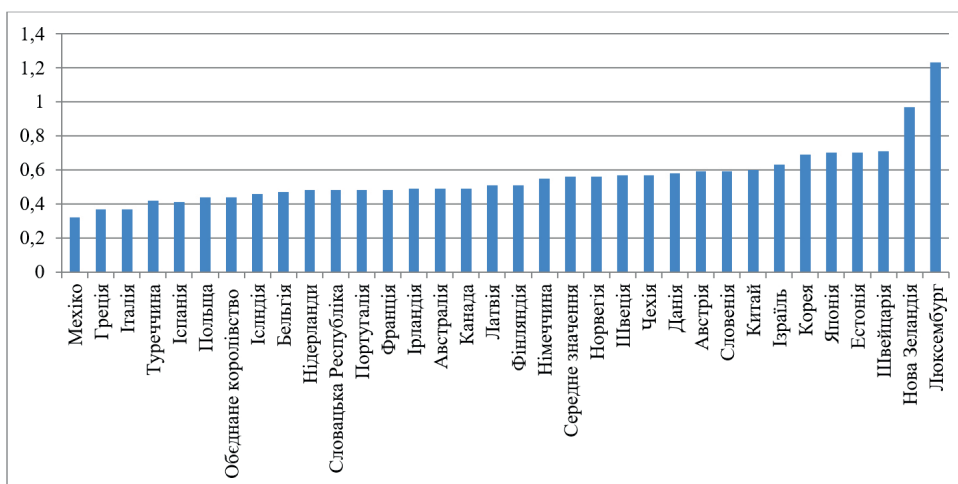

Рис. 1. Аналіз коефіцієнта дохідності ПДВ [1]

Отже, мінімізацію величини розриву в політиці треба розглядати як індикатор додаткового доходу від ПДВ, який держава може теоретично отримати за умови застосування однакового оподаткування до всього обсягу спожитих товарів і послуг.

Схематично економічну сутність розривів наведено на рисунку 2.

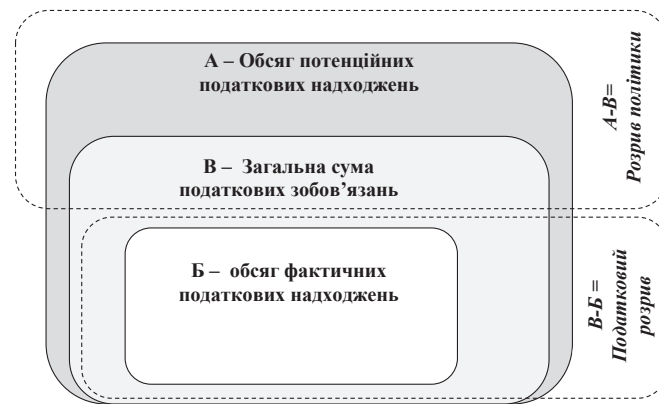

Рис. 2. Схема формування податкових розривів в економіці

Виділяють два основні підходи до оцінки податкових розривів:

1) Метод «зверху вниз» полягає в макроекономічній оцінці податкових розривів. В основі цього методу лежить розрахунок різниці між величиною потенційних податкових надходжень і фактично отриманими надходженнями. Величину потенційних надходжень зазвичай оцінюють на основі статистичних даних. Основною перевагою цього методу є те, що він не вимагає значних затрат ресурсів та часу, а здобуті результати придатні для порівняння в ретроспективі.

Водночас, недоліком цього підходу є те, що на його основі можна оцінити лише ті види діяльності та галузі економіки, які можна відстежити в макроекономічній статистиці, а якість здобутих результатів залежить від повноти та коректності макроекономічних даних. Крім того, недоліком цього підходу є те, що вихідні дані достатньо укрупнені і не дозволяють оцінити обсягів податкових розривів за окремим видом податку, окремою операцією тощо.

Вибираючи цю групу методів, треба враховувати той факт, що офіційні дані макроекономічної статистики не відображають міжнародних аспектів ухилення від сплати податкових платежів, пов'язані з виведенням коштів в офшори, вкладенням активів за кордон тощо. Оцінки на основі цих підходів, як правило, мають часовий лаг у 2 роки та вимагають регулярного перегляду.

2) Підхід «знизу вгору». Відмінністю цього підходу є високий рівень деталізації розрахунків, що дозволяє не лише визначити обсяг податкових розривів за окремими видами податків, операцій і видів діяльності, але й отримати інформацію про дотримання податкового законодавства кожним окремим платником податків. Водночас, недоліком цього підходу є те, що він охоплює лише конкретно визначені джерела податкового розриву й не дає комплексного уявлення про загальний обсяг податкових розривів в економіці.

Оскільки джерелом вихідних даних є зазвичай звіти податкової адміністрації, цей підхід теж не забезпечує оцінку навмисних і прихованих дій економічних суб'єктів, спрямованих на зменшення податкових зобов'язань.

Якщо оцінка «зверху вниз» може дати загальну оцінку податкових розривів і не містить детальної інформації про те, які сектори або економічні суб'єкти спричиняють їх виникнення, то оцінка «знизу вгору» може дати більш детальну інформацію, яку органи державної податкової адміністрації можуть використати в процесі протидії тінізації доходів.

На практиці вибір конкретної методології дослідження залежить від цілого спектру чинників, основними з яких є: наявність макроекономічних даних, їх повнота та достовірність; особливості податкової системи – наявність податкових знижок, рівень диференціації ставок оподаткування, рівень податкового навантаження; особливості побудови системи протидії тінізації; перелік та види шахрайств і схем ухилення від сплати податків. У всіх випадках оцінки, особливості обраної методології та якості даних, використовуваних для оцінки, впливатимуть на надійність результатів.

Використання зазначених методів оцінки дозволить визначити обсяг податкового розриву в економіці та сприятиме підвищенню ефективності державної податкової політики в країні шляхом:

а) оцінки ступеня взаємозв'язку між зміною ставок оподаткування й обсягами недоотриманих податків, що дозволить простежити зміну поведінки платників податків і зборів та визначити рівень ефективного оподаткування, за якого обсяг тіньового виведення коштів буде мінімальним;

б) визначення обсягів розривів за окремими групами податків забезпечить можливість оцінити ефективність законодавства в межах окремих податків і зборів, ідентифікувати найбільш проблемні податки з погляду можливості приховування зобов'язань платниками;

в) удосконалення зовнішньоекономічної політики країни й посилення координації та міжвідомчої взаємодії органів щодо контролю за експортно-імпортними операціями, процесами зовнішнього інвестування, кредитування тощо;

г) покращення системи безготівкових розрахунків і посилення контролю за рухом грошових коштів;

д) визначення найбільш пріоритетних напрямків удосконалення державної політики протидії тінізації доходів.

Реалізація зазначених заходів сприятиме прискоренню процесу детінізації економіки, підвищенню ефективності координації суб'єктів забезпечення державних податкових механізмів запобігання та протидії легалізації тіньових доходів і формування сприятливих умов для ведення бізнесу суб'єктами господарювання в легальній економіці.

Висновки. У сучасних економічних умовах, супроводжуваних трансформаційними змінами в суспільстві та кардинальними реформами в економічній, політичній і соціальній галузях, наявність достатнього обсягу бюджетних коштів стає запорукою та передумовою успішної реалізації зазначених завдань.

Однак, як свідчить проведений аналіз, наявність економічних і політичних змін у країні внаслідок послаблення контролю з боку державних органів зумовлює зростання обсягів тіньових фінансових потоків і різноманітність застосовуваних корупційних схем.

Зважаючи на те, що податкові надходження займають одну із найбільш вагомих складників у структурі наповнення державного бюджету, наявність ефективної системи державного контролю за повнотою та своєчасністю нарахування та сплати податків і зборів набуває дедалі більшого значення.

На сьогодні, уряди переважної більшості країн світу напрацювали різноманітний інструментарій протидії тінізації економіки, спрямований на ідентифікацію окремих схем приховування доходів, аналіз якого дозволить визначити найбільш відповідний економічним умовам розвитку України перелік інструментів впливу та регулювання. В Україні такі дослідження мають поодинокий характер. Органи державної влади не використовують їх у процесі реалізації заходів детінізації економіки.

Саме тому комплексний критичний аналіз наявного інструментарію управління податковими розривами дозволить виділити ті з них, які найбільш повно враховують національні особливості здійснення господарської діяльності та сформулюють передумови до підвищення ефективності і дієвості механізмів фінансового управління.

*Виконано в межах науково-дослідної теми № 0117U003930 «Економетричне моделювання механізму запобігання тіньовим схемам виведення капіталу через податкові та інвестиційні канали в Україні».

Література:

1. Illicit Financial Flows Reports. Global Financial Integrity official web-site. URL: <http://www.gfintegrity.org/reports/> (Last accessed: 25.11.2018).
2. Maßnahmen zur Bekämpfung der Korruption in den Mitgliedstaaten der EU Reihe Rechtsfragen. URL: http://www.europarl.europa.eu/workingpapers/juri/101/info_de.htm (Last accessed: 25.11.2018).
3. Загальні тенденції тіньової економіки в Україні. Міністерство економічного розвитку та торгівлі. URL: <http://www.me.gov.ua/Documents/Download?id=03bb37c9-4771-43ab-b2a9-821009f0f407> (дата звернення 20.11.2018).
4. Тютюнник І. В., Романенко М. Р., Русакова Ю. І. Механізм запобігання легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом. *Економічні проблеми сталого розвитку: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції імені проф. О. Балацького* (Суми, 23–27 квітня 2018 р.). Суми: СумДУ. 2018. С. 114–115.